

Analýza nákladů na Open Access v Akademii věd ČR

2026

Michal Trčka, Jindřich Fejfar, Vratislav Žabka

Akademie věd
České republiky

Červenec 2026

Tato studie je výsledkem projektu *Analýza nákladů na Open Access v Akademii věd ČR*, realizovaného v rámci aktivit Science for Policy platformy AV ČR, ve spolupráci s Heyrovského ústavem AV ČR, v. v. i., Oddělením Open Science Knihovny AV ČR a projektem AMULET – Pokročilé víceškálové materiály pro nosné klíčové technologie (CZ.02.01.01/00/22_008/0004558).

Autoři

Analýzu zpracovali a text studie připravili:

Michal Trčka, Jindřich Fejfar, Vratislav Žabka

Příklady dobré praxe připravily a na editaci textu se podílely:

Michaela Záluská, Lucie Trajhanová

Poděkování

Autoři děkují všem pracovištím Akademie věd ČR, která se zapojila do sběru dat, poskytla účetní podklady a připomínky k metodice analýzy. Zvláštní poděkování patří kontaktním osobám jednotlivých ústavů za spolupráci při sběru, ověřování a doplňování dat.

Obsah

Shrnutí	4
Základní informace o projektu	7
1. Úvod	8
2. Cíle analýzy	9
3. Metodologie	10
3.1 Příprava sběru dat a vývoj aplikace	10
3.2 Datové zdroje a sběr dat	10
3.3 Sledované kategorie Open Access	12
3.4 Zpracování a analýza dat	13
3.5 Limity analýzy	13
4. Výsledky analýzy	16
4.1 Náklady na Open Access za AV ČR	16
4.2 Náklady na Diamond OA za AV ČR	20
4.3 Agregované náklady za AV ČR na transformační smlouvy (CzechELib)	20
5. Příklady aktuální praxe na vybraných pracovištích AV ČR	22
5.1 Fyziologický ústav	22
5.2 Ústav organické chemie a biochemie	25
5.3 Další podněty vyplývající z komunikace s jednotlivými pracovišti	27
6. Metodika budoucího sběru dat o nákladech na Open Access	28
6.1 Obecná doporučení pro úpravy systému ASEP	29
6.2 Varianty budoucího sběru dat	31
7. Závěr	33

Shrnutí

V rámci projektu **Analýza nákladů na Open Access v Akademii věd ČR** byla v období březen–červenec 2026 vytvořena institucionální infrastruktura pro systematické sledování nákladů na otevřené publikování. Součástí projektu byl vývoj zabezpečené aplikace pro sběr a správu dat, realizace prvního komplexního mapování nákladů na Open Access za období 2021–2025 napříč všemi pracovišti AV ČR a vytvoření datového základu pro budoucí strategické řízení a vyhodnocování politik otevřené vědy.

Metodologie

- Analýza primárně vychází z dat za odborné články (výsledky typu J) evidované v systému ASEP s rokem vydání 2021–2025.
- Data byla sbírána na jednotlivých pracovištích AV ČR prostřednictvím vytvořené specializované aplikace a kombinovala údaje z účetních evidencí, systému ASEP, šetření CzechELib a veřejných databází (DOAJ, Unpaywall).
- Vzhledem k absenci systematického propojení účetních a publikačních systémů bylo nutné značnou část údajů dohledávat a párovat manuálně, což ovlivňuje úplnost a přesnost některých záznamů.
- Identifikované finanční údaje představují především náklady, které bylo možné přiřadit ke konkrétním publikačním výstupům; výsledné částky je proto třeba chápat jako konzervativní (spodní) odhad skutečných nákladů na Open Access.
- Analýza nezahrnuje v plném rozsahu náklady spojené s transformačními smlouvami ani náklady na jiné typy publikačních výstupů (např. odborné knihy či kapitoly v knihách).
- Součástí projektu bylo také pilotní ověření metodiky a možného technologického řešení pro budoucí pravidelný monitoring nákladů na Open Access v AV ČR.

Výsledky analýzy

- Podíl Open Access (typ A) na produkci AV ČR trvale roste — z 52,6 % (2021) na 73,0 % (2025).
- Z identifikovaných finančních modelů OA (výstupy AV ČR 2021–2025) vyplývá, že přibližně 14 % OA odborných článků je publikováno v Diamond OA časopisech (bez poplatku pro autora i čtenáře), 12 % v časopisech s přímo hrazeným APC poplatkem, transformační smlouvy — respektive tokeny s nimi spojené — vysvětlují 5,5 % článků, 3,6 % je financováno prostřednictvím projektu SCOAP³ a 1,4 % modelem Subscribe to Open. Dalších přibližně 12 % článků uhradila jiná instituce a u 3 % se zdroj financování nepodařilo dohledat; u zbývajících části (cca 47 %) nebyl druh OA v aplikaci vyplněn.

- Protože u značné části OA článků druh OA vyplněn nebyl, byl proveden kvalifikovaný dopočet podle časopisu (ISSN): je-li u některého článku daného časopisu identifikován konkrétní model financování, předpokládá se stejný model i u ostatních článků téhož časopisu (u přímo placených → náklad nesla jiná instituce nebo byl odpuštěn; u SCOAP³ / S2O / Diamond → tentýž model). Po tomto dopočtu tvoří kategorie „hrazeno jinou institucí“ přibližně 48 % OA výstupů (články v prokazatelně placených časopisech, které však dané pracoviště neplatilo) a podíl skutečně neurčených klesá na zhruba 11 %. Jde o kvalifikovaný odhad, nikoli o uživatelem potvrzený druh OA.
- Přímo identifikované APC platby dosáhly za období 2021–2025 celkem přibližně 126,7 mil. Kč (přepočet pevným kurzem k 1. 6. 2026, bez DPH) u zhruba 2 350 článků; průměrná APC v roce 2025 činila 67,5 tis. Kč (medián 65,7 tis. Kč) a meziročně roste (z ~44 tis. Kč v roce 2021). Tato částka je dolním odhadem celkových výdajů na OA, protože náklady spojené s transformačními smlouvami (tokeny), Subscribe to Open a SCOAP³ nejsou v aplikaci k dispozici a je nutné je doplnit z podkladů CzechELib.
- Analýza potvrdila, že významnou součástí nákladů souvisejících s Open Access představují také transformační smlouvy sjednávané prostřednictvím CzechELib. Agregované náklady AV ČR na účast v těchto konsorciích vzrostly z přibližně 42,5 mil. Kč v roce 2024 na 46,5 mil. Kč (podle CzechELib) v roce 2025, přičemž pracoviště AV ČR v letech 2021–2025 využila celkem 1 078 publikačních tokenů (údaj z aplikace; CzechELib eviduje 1 057).
- Současně se ukázalo, že náklady na transformační smlouvy, stejně jako náklady na další modely financování Open Access (např. Subscribe to Open nebo SCOAP³), nelze jednoduše oddělit od nákladů na přístup k informačním zdrojům. Prezentované údaje o nákladech na Open Access je proto nutné interpretovat v širším kontextu celkového systému financování vědeckého publikování a přístupu k odborné literatuře.

Doporučení pro budoucí sběr dat

- Klíčovým doporučením je zavedení systematické evidence informací souvisejících s Open Access přímo na úrovni publikačních záznamů. Jedná se zejména o evidenci typu OA, uložených plných textů, licenčních podmínek, způsobu financování otevřeného zpřístupnění a případných publikačních nákladů. Takový přístup by umožnil výrazně zvýšit kvalitu dostupných dat, omezit duplicity v evidenci a usnadnit budoucí analytické i strategické využití těchto informací.
- Navrhovaná opatření reagují především na omezenou provázanost publikačních a účetních systémů, nejednotné postupy při evidenci Open Access a vysokou administrativní náročnost zpětného dohledávání publikačních nákladů. Zkušenosti z projektu ukázaly, že bez systematické evidence těchto údajů již v okamžiku jejich vzniku je dlouhodobě obtížné zajistit přesný a efektivní monitoring nákladů na otevřené publikování.
- Dokument představuje dvě možné cesty budoucího rozvoje systému evidence. První variantou je rozšíření systému ASEP o nové funkcionality související s Open Access a financováním publikování. Druhou variantou je další rozvoj samostatné aplikace vytvořené v rámci projektu a její propojení se systémem ASEP a externími zdroji dat.

Doporučení k právu na druhotné zveřejnění (Secondary Publishing Right)

- Klíčovým doporučením je podpora legislativního zakotvení práva na druhotné zveřejnění v českém právním řádu. Taková úprava by autorům umožnila bezodkladně zpřístupňovat výsledky veřejně financovaného výzkumu prostřednictvím důvěryhodných repozitářů bez ohledu na omezení vyplývající z vydavatelských smluv. Současně by posílila postavení autorů a výzkumných institucí, podpořila rozvoj repozitářové infrastruktury a přispěla k efektivnějšímu využívání veřejných prostředků vynakládaných na vědu a výzkum.
- Analýza nákladů na Open Access v AV ČR ukázala významnou roli publikačních poplatků a transformačních smluv při zajišťování otevřeného přístupu k výsledkům výzkumu. Právo na druhotné zveřejnění proto představuje nejen nástroj podpory OA, ale také opatření, které může posílit vyjednávací pozici vůči vydavatelům a přispět k efektivnějšímu využívání veřejných prostředků vynakládaných na vědu a výzkum.
- Právo na druhotné zveřejnění by nemělo být chápáno jako náhrada ostatních forem Open Access, ale jako jejich důležitý doplněk. V kombinaci s ukládáním plných textů do repozitářů a systematickým monitoringem otevřeného publikování může významně přispět ke zvýšení dostupnosti výsledků výzkumu, a posílení vyjednávací pozice výzkumných institucí vůči velkým vydavatelům.
- Doporučení vychází z analýzy mezinárodního vývoje politik Open Access a zkušeností evropských zemí, které již právo na druhotné zveřejnění (Secondary Publishing Right, SPR) zavedly do své legislativy. Zohledňuje rovněž stanoviska významných evropských organizací a iniciativ podporujících otevřenou vědu, které dlouhodobě usilují o zakotvení tohoto práva na národní i evropské úrovni.
- Navrhované opatření reaguje na přetrvávající situaci, kdy jsou výsledky výzkumu financovaného z veřejných prostředků často dostupné pouze prostřednictvím předplatného a díky převodu výhradních práv na vydavatele (běžná podmínka publikování u velkých vydavatelů) často ani autor samotný s výsledkem nemůže dále nakládat. Současný model vytváří dlouhodobou závislost výzkumných institucí na obchodních strategiích vydavatelů a zvyšuje finanční nároky na zajištění otevřeného přístupu.

Základní informace o projektu

Cíl / základní činnosti a výstupy:

- (1) Vytvoření jednoduché aplikace na zabezpečeném serveru AV ČR pro sběr, uchování a zpracování dat k OA,
- (2) analýza nákladů pracovišť AV ČR za Open Access (dále jen OA) za roky 2021–2025,
- (3) návrh metodiky pro budoucí sběr dat,
- (4) policy brief s příklady dobré praxe.

Časový rámec: březen – červenec 2026

březen: návrh databáze a řešerše příkladů dobré praxe

duben – červenec: sběr dat, návrh metodiky pro budoucí sběr dat

červenec: finalizace analýz a vytvoření policy brief

Řešitelé:

- **Michal Trčka** (Heyrovského ústav AV ČR; projekt AMULET)
– organizace, sběr a analýza dat, příprava studie a policy brief.
- **Jindřich Fejfar** (Oddělení Open Science – Knihovny AV ČR)
– organizace, sběr a analýza dat, příprava studie a policy brief.
- **Vratislav Žabka** (Technická univerzita v Liberci)
– programování aplikace pro sběr, uchování a zpracování dat k OA.
- **Michaela Záluská** (Ústav organické chemie a biochemie)
a **Lucie Trajhanová** (Fyziologický ústav)
– příklady aktuální praxe sběru dat a editace analýzy.

Projekt Analýza nákladů na Open Access v Akademii věd ČR byl realizovaný v rámci aktivit Science for Policy platformy AV ČR ve spolupráci s Heyrovského ústavem AV ČR, v. v. i., Oddělením Open Science – Knihovny AV ČR, v. v. i. a projektem AMULET – Pokročilé víceškálové materiály pro nosné klíčové technologie (CZ.02.01.01/00/22_008/0004558).

1. Úvod

Otevřený přístup (Open Access, OA) představuje v současné vědecké komunikaci jeden z klíčových nástrojů pro zajištění dostupnosti výsledků výzkumu široké odborné i laické veřejnosti. Rostoucí požadavky poskytovatelů financování výzkumu, národních i mezinárodních politik otevřené vědy a proměňující se publikační modely vedou výzkumné instituce k intenzivnějšímu sledování nejen publikačních výstupů, ale také ekonomických aspektů otevřeného publikování. Přestože se Open Access stal běžnou součástí vědecké praxe také v České republice, komplexní informace o skutečných nákladech spojených s různými formami otevřeného publikování jsou stále omezené.

Tato studie je výsledkem projektu *Analýza nákladů na Open Access v Akademii věd ČR*, realizovaného v rámci aktivit platformy Science for Policy Akademie věd České republiky ve spolupráci s Heyrovského ústavem AV ČR, v. v. i., Oddělením Open Science – Knihovny AV ČR a projektem AMULET – Pokročilé víceškálové materiály pro nosné klíčové technologie. Jejím cílem je poskytnout přehled o finančních nákladech a publikačních modelech spojených s otevřeným publikováním na pracovištích Akademie věd ČR a vytvořit datovou základnu pro další analýzy a strategické rozhodování v oblasti Open Access.

Studie vychází z rozsáhlého sběru dat realizovaného na pracovištích AV ČR v roce 2026. Sledovány byly odborné články evidované v systému ASEP a publikované v letech 2021–2025. Vedle přímých nákladů na publikační poplatky (Article Processing Charges, APC) v režimech Gold a Hybrid Open Access byly zjišťovány také informace o dalších formách otevřeného publikování, zejména o publikacích v režimu Diamond Open Access, nebo o případech, kdy byly náklady hrazeny partnerskou institucí či byly vydavatelem odpuštěny. Součástí analýzy jsou rovněž souhrnné informace o článcích, u nichž nebylo možné náklady zpětně jednoznačně identifikovat.

Sběr dat navázal na předchozí národní šetření realizovaná iniciativou CzechELib a využil již existující datové zdroje a evidence, aby byla minimalizována administrativní zátěž jednotlivých pracovišť. Pro doplnění a ověření údajů byly využity informace z předchozích šetření CzechELib, údaje o čerpání publikačních tokenů a data z mezinárodních otevřených zdrojů, zejména databází DOAJ a Unpaywall. Výsledná datová sada tak poskytuje dosud nejucelenější pohled na ekonomické aspekty otevřeného publikování v Akademii věd ČR.

Získané poznatky mohou sloužit jako podklad pro tvorbu institucionálních politik otevřené vědy, efektivnější plánování finančních zdrojů na publikování a podporu rozhodovacích procesů na úrovni jednotlivých pracovišť i Akademie věd ČR jako celku. Studie zároveň přispívá k širší diskusi o udržitelnosti současných modelů Open Access, jejich dopadech na výzkumné organizace, včetně rozvoje repozitářové infrastruktury a zavedení práva na druhotné zveřejnění výsledků veřejně financovaného výzkumu.

2. Cíle analýzy

Hlavním cílem analýzy bylo zmapovat náklady spojené s publikováním v režimu Open Access na pracovištích Akademie věd České republiky v období let 2021–2025 a vytvořit datovou základnu pro strategické rozhodování v oblasti otevřené vědy. Analýza současně reagovala na dosavadní absenci systematického a jednotného sběru údajů o nákladech na Open Access napříč pracovišti AV ČR a usilovala o identifikaci možností jeho budoucího zefektivnění.

Dílními cíli analýzy bylo:

- shromáždit a sjednotit údaje o nákladech na Open Access publikování na pracovištích AV ČR, zejména o publikačních poplatcích (APC) v režimech Gold a Hybrid Open Access, se zaměřením na rok 2025;
- identifikovat a popsat další způsoby zajištění otevřeného přístupu k publikacím, včetně Diamond Open Access, využití transformačních smluv, tokenů či případů odpuštění publikačních poplatků;
- doplnit odhady a souhrnné informace o nákladech na Open Access a posoudit jejich vývoj v letech 2021–2025;
- zhodnotit dostupnost, kvalitu a úplnost dat evidovaných na jednotlivých pracovištích a identifikovat hlavní překážky jejich systematického sběru;
- ověřit možnosti využití centralizované aplikace pro sběr, správu a průběžné vyhodnocování dat o Open Access;
- navrhnout metodiku budoucího sběru dat o nákladech na Open Access;
- vytvořit podklady pro tvorbu institucionálních politik otevřené vědy, efektivnější plánování finančních zdrojů na publikování a podporu rozhodovacích procesů na úrovni jednotlivých pracovišť i Akademie věd ČR jako celku;
- identifikovat příklady domácích a zahraničních dobré praxe a posoudit jejich využitelnost v podmínkách Akademie věd ČR;
- formulovat doporučení pro rozvoj institucionální evidence Open Access a pro systémová opatření podporující dostupnost výsledků veřejně financovaného výzkumu.

Výstupy analýzy by měly přispět k lepšímu porozumění ekonomickým aspektům otevřeného publikování v Akademii věd ČR, podpořit transparentní a datově podložené rozhodování v oblasti Open Access, vytvořit předpoklady pro dlouhodobě udržitelný systém monitorování a vyhodnocování nákladů na otevřené publikování a poskytnout podklady pro tvorbu institucionálních i systémových opatření v oblasti otevřené vědy.

3. Metodologie

Analýza nákladů na Open Access (OA) v Akademii věd ČR byla realizována v období březen–červenec 2026 v rámci aktivit platformy Science for Policy AV ČR. Projekt byl koncipován nejen jako jednorázové zmapování nákladů na otevřené publikování za období 2021–2025, ale také jako pilotní ověření možností budoucího systematického sběru, evidence a vyhodnocování těchto dat na úrovni celé AV ČR.

3.1 Příprava sběru dat a vývoj aplikace

V první fázi projektu byly navrženy možné postupy předávání dat z jednotlivých pracovišť AV ČR a současně proběhlo mapování strategií sběru dat na vybraných pracovištích AV ČR.

Klíčovou součástí projektu byl vývoj zabezpečené webové aplikace určené pro sběr, ukládání, správu a vyhodnocování údajů o Open Access publikování. Aplikace byla navržena tak, aby umožňovala jak ruční doplňování údajů, tak hromadný import dat prostřednictvím souborů ve formátu CSV nebo XLSX. Současně byly průběžně rozvíjeny její analytické a vizualizační funkce umožňující vyhodnocování dat a jejich grafické zpracování v reálném čase. Součástí návrhu aplikace bylo vytvoření prostředí umožňujícího nejen sběr a ukládání dat, ale i jejich průběžné vyhodnocování a následné využití pro případné další analytické účely.

3.2 Datové zdroje a sběr dat

V polovině dubna byli ředitelé všech pracovišť osloveni místopředsedou AV ČR Mgr. Ondřejem Beránkem, Ph.D., v zastoupení předsedy AV ČR, s žádostí o součinnost při realizaci šetření. Každé pracoviště následně určilo jednu nebo více odpovědných osob, které obdržely přístup do zabezpečené aplikace určené pro sběr dat. Sběr dat probíhal na všech pracovištích AV ČR v období květen–červenec 2026.

Metodika sběru navazovala na předchozí šetření realizovaná iniciativou CzechELib zaměřená na APC poplatky. Jedním z hlavních cílů bylo maximálně využít již existující datové zdroje a minimalizovat administrativní zátěž jednotlivých pracovišť. Současně byla metodika navržena tak, aby získaná data mohla být následně využita také v pravidelném národním sběru CzechELib zaměřeném na náklady evidované v účetních systémech ve vazbě na konkrétní odborné články publikované v režimu Open Access.

Datový základ šetření tvořily odborné články evidované v systému ASEP s datem vydání v letech 2021–2025. Seznam článků importovaných do aplikace byl předvyplněn údaji z několika zdrojů, zejména:

- systému ASEP,
- předchozích šetření CzechELib,
- data o čerpání publikačních tokenů v rámci CzechELib,
- databáze DOAJ,
- databáze Unpaywall.

Uživatelům se primárně zobrazovaly pouze záznamy, u nichž bylo potřeba doplnit chybějící informace, například výši APC poplatku, informaci o využití tokenu nebo určení typu Open Access.

Pro usnadnění práce umožňovala aplikace vedle ruční editace také hromadný import dat prostřednictvím souborů CSV a XLSX. Součástí systému byly rovněž nástroje pro hromadné úpravy záznamů, které bylo možné využít například při identifikaci článků publikovaných v Diamond Open Access časopisech nebo při doplňování údajů pro větší skupiny článků publikovaných ve stejném časopise.

Doporučený postup sběru dat spočíval v identifikaci nákladů na publikační poplatky (APC) v účetních systémech a jejich následném propojení s konkrétními publikačními výstupy. Nejvyšší míra detailu byla požadována zejména u údajů za rok 2025, kde bylo cílem přiřadit náklady ke konkrétním článkům, ideálně prostřednictvím DOI. U let 2023–2024 byly ve velké míře využity údaje z předchozích šetření CzechELib a další dostupné účetní záznamy. Data za roky 2021–2022 byla doplňována v rozsahu umožněném dostupností historických údajů a kapacitami jednotlivých pracovišť.

V průběhu sběru dat se potvrdilo, že identifikace nákladů na Open Access představuje na mnoha pracovištích významnou administrativní zátěž. Účetní systémy zpravidla neevidují vazbu mezi účetním dokladem a konkrétním článkem, časopisem nebo DOI, a proto bylo nutné ručně porovnávat účetní doklady s publikačními záznamy evidovanými v systému ASEP.

Identifikovat přímý náklad, či objasnit druh OA se podařilo za celé období 2021 – 2025 u 53% článků, v případě článků publikovaných v roce 2025 činí míra objasněnosti přes 68%.

3.3 Sledované kategorie Open Access

V rámci šetření byly zjišťovány nejen přímé náklady na APC poplatky u Gold a Hybrid Open Access publikací, ale také informace o dalších způsobech zajištění otevřeného přístupu. Zvláštní pozornost byla věnována případům, kdy k článku nebyl v účetních systémech evidován žádný náklad. V těchto situacích mohlo jít například o publikaci v Diamond Open Access časopise, úhradu nákladů jinou institucí, odpuštění publikačního poplatku vydavatelem, green Open Access (zveřejnění konečné podoby textu v repozitáři autorem), nebo o případy, kdy již nebylo možné potřebné informace zpětně dohledat.

Jednotlivé články byly klasifikovány podle typu Open Access a způsobu financování otevřeného zpřístupnění do následujících kategorií:

- **APC poplatek** – článek byl publikován v režimu Gold nebo Hybrid Open Access a pracoviště evidovalo přímý náklad na publikační poplatek;
- **Diamond Open Access** – článek byl publikován v otevřeně dostupném časopise bez publikačních poplatků pro autory;
- **Green Open Access** – otevřený přístup byl zajištěn prostřednictvím repozitáře nebo jiné formy zpřístupnění autorské verze článku;
- **Hrazeno jinou institucí** – náklady na Open Access nesla spolupracující instituce nebo jiný subjekt;
- **Jiné** – například Bronze Open Access, Free/Public Access nebo jiné formy volné dostupnosti nesplňující standardní definice Open Access;
- **Nelze dohledat** – způsob financování nebo zajištění otevřeného přístupu nebylo možné zpětně určit;
- **SCOAP³** – článek byl publikován v rámci mezinárodní iniciativy SCOAP³;
- **Sleva, kredity apod.** – otevřené publikování bylo umožněno prostřednictvím kreditů, slev nebo obdobných mechanismů poskytovaných vydavatelem;
- **Subscribe to Open** – článek byl zpřístupněn prostřednictvím modelu Subscribe to Open;
- **Token** – publikace byla financována prostřednictvím publikačních tokenů dané instituce;
- **Vedeno jako OA, v době vydání bylo s embargem** – článek byl otevřeně zpřístupněn až po uplynutí stanovené embargované lhůty.

Určení typu Open Access bylo prioritně požadováno zejména u článků publikovaných v roce 2025. Důvodem byla dosavadní absence systematické evidence těchto údajů a značná náročnost jejich zpětného dohledávání u starších publikací. Pro identifikaci jednotlivých kategorií byly využívány údaje z databází DOAJ a Unpaywall, informace dostupné na webových stránkách časopisů a vydavatelů a znalosti pracovníků jednotlivých institucí.

3.4 Zpracování a analýza dat

Součástí zpracování bylo rovněž propojení účetních údajů s bibliografickými záznamy z ASEP, jejich kontrola vůči dalším dostupným zdrojům a sjednocení evidence jednotlivých typů nákladů na otevřené publikování. Po ukončení sběru byla data agregována a analyzována na úrovni jednotlivých pracovišť i celé Akademie věd ČR. Analýza se zaměřila zejména na:

- celkový objem a strukturu nákladů na Open Access,
- zastoupení jednotlivých modelů Open Access a způsobů financování otevřeného publikování,
- vývoj nákladů na Open Access v období 2021–2025,
- publikační výstupy financované prostřednictvím publikačních poplatků (APC), jejich vazbu na vydavatele, časopisy a oborovou strukturu,
- možnosti identifikace nákladů v účetních systémech jednotlivých pracovišť,
- kvalitu, úplnost a srovnatelnost dostupných dat,
- překážky systematického sledování nákladů na OA.

Součástí projektu bylo rovněž vyhodnocení zkušeností jednotlivých pracovišť se sběrem dat, identifikace problémů souvisejících s evidencí publikačních nákladů a formulace návrhu metodiky budoucího sběru a správy dat o nákladech na OA v AV ČR.

Výsledky analýzy byly následně využity při přípravě policy briefu zaměřeného na klíčové problémy financování Open Access. Jeho hlavním doporučením je legislativní zakotvení práva na druhotné zveřejnění (Secondary Publishing Right, SPR) v českém právním řádu jako nástroje, který umožní autorům zpřístupňovat výsledky veřejně financovaného výzkumu prostřednictvím důvěryhodných repozitářů bez ohledu na omezení vyplývající z vydavatelských smluv.

3.5 Limity analýzy

Při interpretaci výsledků je nutné zohlednit několik metodologických omezení. Na většině pracovišť nejsou náklady na Open Access evidovány způsobem umožňujícím jejich automatické propojení s konkrétními publikačními výstupy. Proto bylo nutné provádět ruční párování účetních dokladů s publikačními záznamy, což zvyšovalo časovou náročnost sběru dat a vedlo k neúplnosti některých údajů.

Dalším omezením analýzy je způsob sběru dat prostřednictvím přibližně sedmdesáti osob odpovědných za vyplňování údajů na jednotlivých pracovištích AV ČR. Přestože byly připraveny metodické pokyny a průběžně poskytována konzultační podpora, nebylo vzhledem k časovým a personálním možnostem projektu možné realizovat jednotné a podrobné školení všech zapojených osob ani zavést víceúrovňový systém kontroly kvality vyplněných dat. Výsledná datová sada je proto do určité míry závislá

na evidenčních postupech jednotlivých pracovišť a pečlivosti jednotlivých respondentů – odpovědných osob za jednotlivá pracoviště. Lze předpokládat, že zejména u hraničních případů mohlo například docházet k rozdílnému zařazování některých typů Open Access. Přestože byly identifikované nesrovnalosti průběžně konzultovány a opravovány, nelze zcela vyloučit určitou míru nejednotnosti či nepřesnosti ve vykazovaných údajích.

Důležitým omezením je také skutečnost, že finanční údaje evidované v této studii zahrnují pouze identifikované APC platby, které bylo možné přiřadit ke konkrétním publikačním výstupům. Pokrytí nákladů je proto pouze částečné a prezentované částky představují spíše dolní odhad skutečných výdajů na Open Access publikování v Akademii věd ČR. Analýza navíc pracuje s rokem vydání článku, který nemusí odpovídat roku úhrady APC ani roku vykazání publikace v systému ASEP. Tyto časové posuny mohou v omezené míře ovlivňovat meziroční srovnání. Do analýzy byly současně zahrnuty pouze odborné články evidované v systému ASEP; ostatní typy výsledků, jako jsou knihy, knižní kapitoly nebo další publikační výstupy, nejsou součástí hodnocení.

Důvodem zaměření se pouze na odborné články (výsledek typu "J") je skutečnost, že v systému IS VAVAI a návazně i v systému ASEP je "způsob publikování" evidován pouze u tohoto druhu výsledku (jedná se o povinné pole). Pro další výsledky neexistuje žádná obdobná datová evidence, která by umožnila z celkové množiny vyčlenit pouze OA výsledky. Sebraná data pro tyto další druhy výsledků by proto byla pouze ilustrativní.

Dalším omezením je skutečnost, že do celkových nákladů na OA v AV ČR nelze zahrnout náklady související s transformačními smlouvami a tedy ani skutečné finanční náklady spojené s využíváním publikačních tokenů. Důvodů je vícero, tyto údaje podléhají smluvním omezením a nejsou v potřebném rozsahu dostupné řešitelskému týmu, náklady na transformační smlouvy dále směřují úhrady přístupu k informačním zdrojům s náklady na publikování, nelze tedy korektně určit jednotkovou "cenu tokenu". Zároveň ale tyto náklady nelze v této souvislosti opomenout. Smluvní omezení na údaje z jednotlivých smluv bylo vyřešeno agregací těchto údajů za všechna pracoviště z AV ČR v příslušných konsorciích. Náklady na transformační smlouvy tak byly zahrnuty v agregované podobě za celou AV ČR. Dále nebyly zahrnuty náklady na účast v iniciativě SCOAP³, ani náklady vynaložené na předplatné/podporu časopisů vydávaných v režimu Subscribe to Open. Výsledky proto nepředstavují úplný přehled všech finančních prostředků vynakládaných na Open Access publikování v Akademii věd ČR, ale především nákladů, které bylo možné identifikovat a přiřadit ke konkrétním publikačním výstupům.

Další část analýzy určuje druh OA publikování odvozením od již identifikovaných článků ve stejném časopise prostřednictvím ISSN. Tyto hodnoty nepředstavují skutečně identifikované náklady jednotlivých pracovišť, ale dovysvětlují u uživateli neurčených článků druh Open Access publikování.

Veškeré finanční částky byly přepočítány na české koruny pomocí jednotného kurzu platného k 1. červnu 2026 a jsou uváděny bez DPH. U publikací, u nichž byly analyzovány charakteristiky časopisů, byly pro orientační zařazení využity údaje ze systému SCImago Journal Rank (SJR), zejména ukazatel Citations per Document (2 years) a příslušný kvartil časopisu. Tyto údaje nepředstavují oficiální Journal Impact Factor (JIF) databáze Web of Science a slouží pouze k orientační charakteristice časopisů na agregované úrovni.

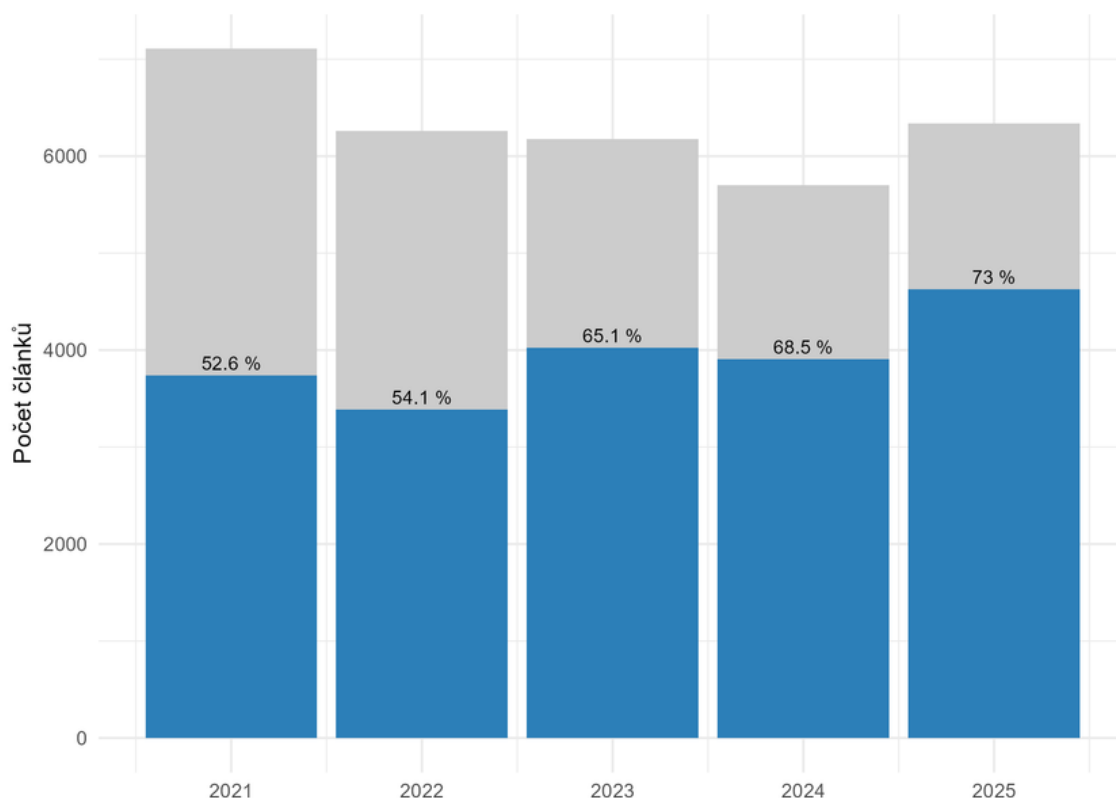
Přes uvedená omezení představuje realizované šetření dosud nejkomplexnější pokus o systematické zmapování nákladů na Open Access v Akademii věd ČR a současně poskytuje důležitý podklad pro návrh dlouhodobě udržitelného systému jejich evidence, monitorování a vyhodnocování. Získaná data zároveň ukazují oblasti, ve kterých by bylo možné evidenci nákladů na Open Access do budoucna významně zefektivnit, například prostřednictvím lepšího propojení publikačních a účetních systémů.

4. Výsledky analýzy

Detailní výsledky analýzy jsou uvedeny v příloze *Příloha 1: Přehledový report nákladů na Open Access v AV ČR (2021–2025)*, která obsahuje podrobné statistiky, tabulky a grafy vztahující se k publikační produkci odborných článků, způsobům financování Open Access, nákladům na publikační poplatky (APC), využití publikačních tokenů, zastoupení jednotlivých vydavatelů a dalším charakteristikám analyzovaného souboru.

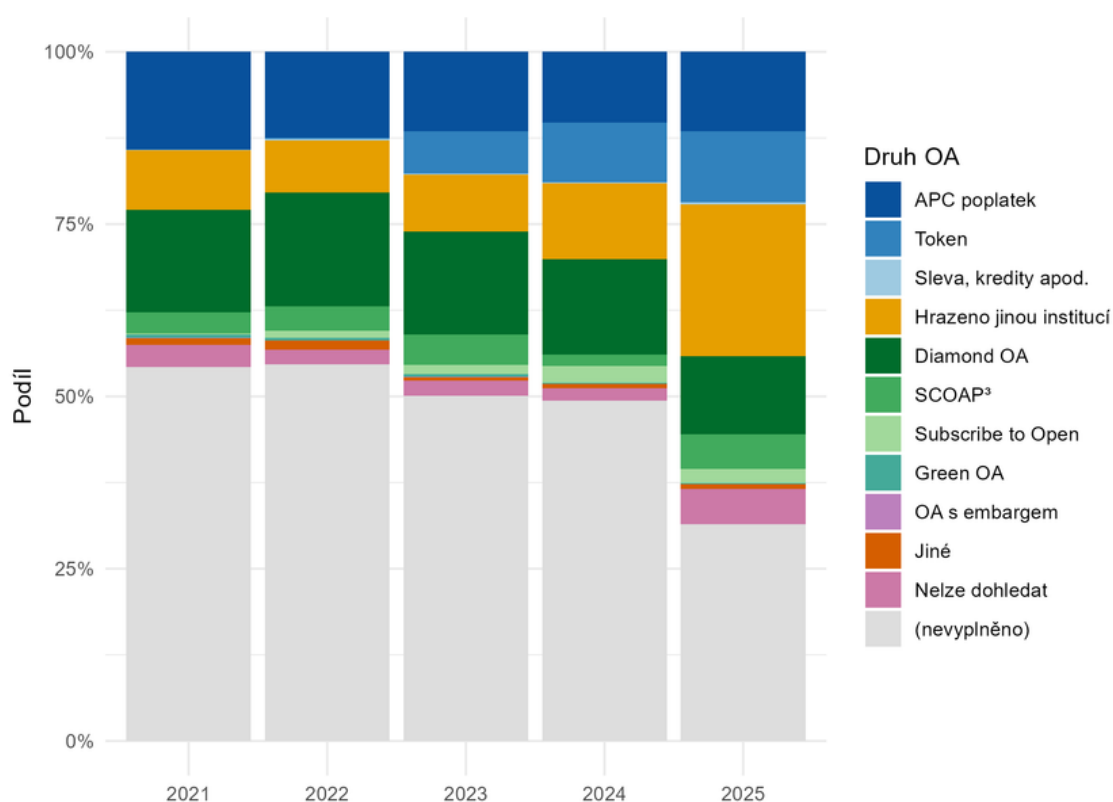
4.1 Náklady na Open Access za AV ČR

Analýza ukázala, že podíl odborných článků publikovaných v režimu Open Access v Akademii věd ČR dlouhodobě roste. Zatímco v roce 2021 představovaly Open Access publikace 52,6 % všech odborných článků evidovaných v systému ASEP, v roce 2025 již tento podíl dosáhl 73,0 %. Podíl článků, které nejsou dostupné v režimu OA se meziročně postupně snížil z 47% v roce 2021 na 27% v roce 2025. Souhrnně za celé období jde nicméně téměř o 12 tisíc jednotlivých článků, které nejsou (ani po několika letech od vydání) volně dostupné. Podrobnější rozbor parametrů této množiny článků by vyžadoval samostatnou analýzu.

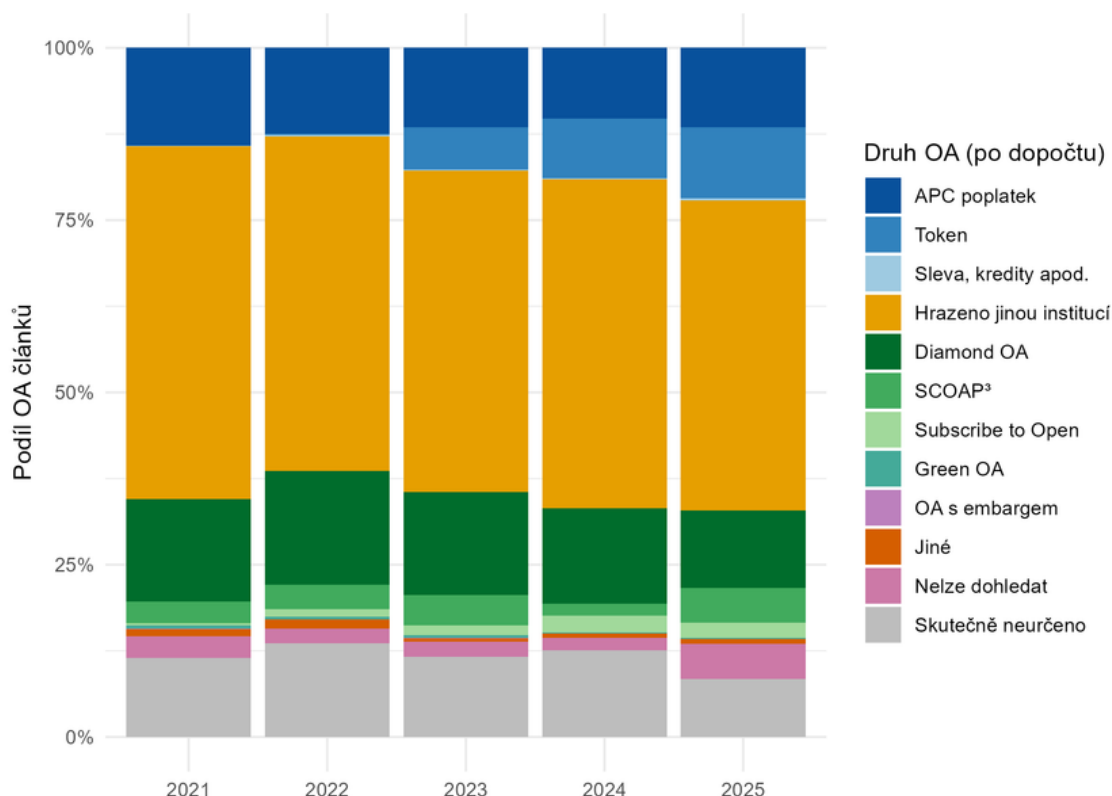
Graf 1: Všechny články (šedě) a z toho OA typ A (modře)

Celkem bylo v letech 2021–2025 identifikováno přes 18 tisíc Open Access článků (téměř 20 tisíc záznamů). Nejčastěji zastoupenými přímo identifikovanými mechanismy byl Diamond Open Access (2 787 článků/14.1%), publikace hrazené jinou institucí (2 363 článků/12%), přímé APC platby (2 356 článků/11.9%), publikace financované prostřednictvím tokenů (1 078 článků/5.5%) a publikace v režimu SCOAP³ (715 článků/3.6%). Výsledky současně ukazují, že otevřené publikování je v AV ČR realizováno prostřednictvím široké kombinace komerčních i nekomerčních modelů Open Access. Green OA varianta zpřístupnění se téměř nevyskytuje – týká se jen několika desetín procenta záznamů.

Graf 2: Struktura druhů OA podle roku (z vyplněné části)

Po konzervativním kvalifikovaném doplnění druhu OA podle ISSN u ústavy neurčených článků se výrazně zvýší podíl varianty “publikace hrazené jinou institucí” až na 9 399 článků/47.6%. Nárůst je především u velkých vydavatelů (články v Gold/Hybridních časopisech, které ale pracoviště AV ČR neplatila).

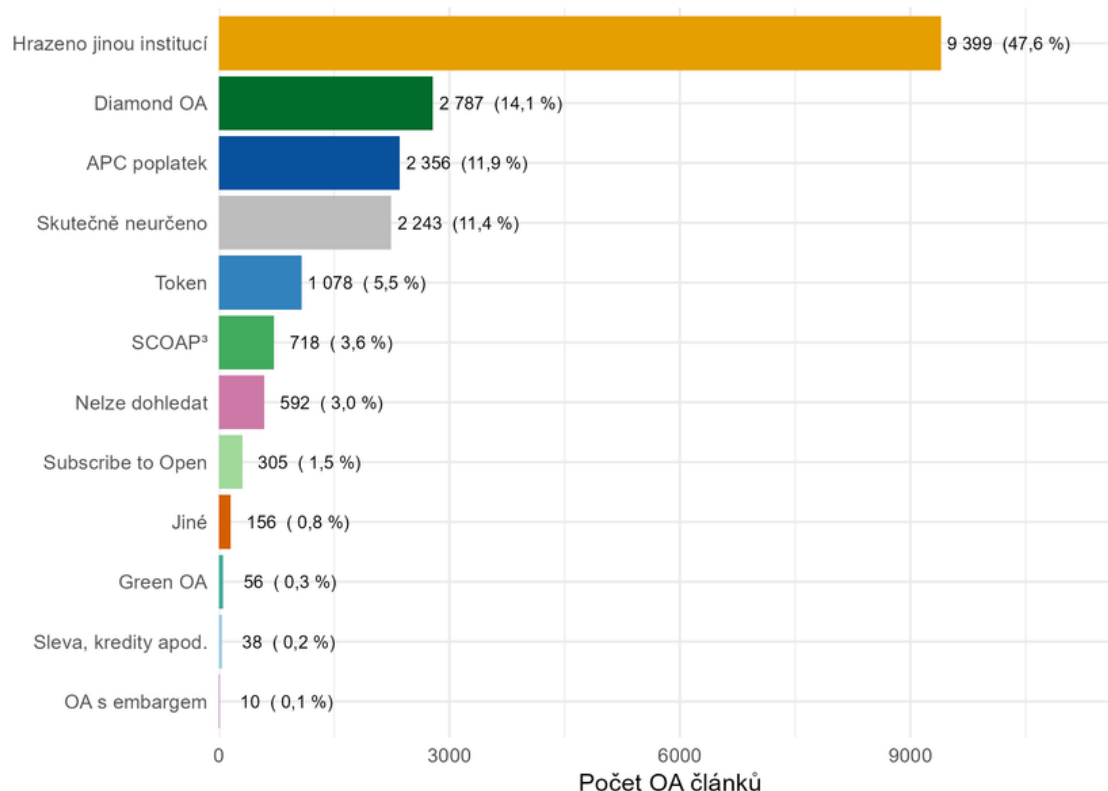
Graf 3: Druhy OA po dopočtu podle ISSN – podíl podle roku vydání

V analyzovaném období bylo identifikováno 2 356 článků/11.9% článků s doloženou APC platbou. Průměrná výše APC vzrostla z 43,9 tis. Kč v roce 2021 na 67,5 tis. Kč v roce 2025, což představuje nárůst přibližně o 54%. Největší objem identifikovaných APC nákladů směřoval k vydavatelům Springer Nature (26 mil. Kč), Elsevier (25,6 mil. Kč), MDPI (17 mil. Kč), Frontiers (11,4 mil. Kč) a Wiley (8,4 mil. Kč). Celkově bylo na identifikovaných APC platbách zachyceno více než 126 mil. Kč. Přibližně 80 % všech APC poplatků (86% souvisejících nákladů) bylo vynaloženo na publikování v časopisech zařazených do prvního kvartilu (Q1) podle databáze SCImago Journal Rank, pravděpodobným důvodem budou interní pravidla, která minimálně na části pracovišť ani neumožňují platby APC v časopisech v jiných částech spektra.

Významnou roli při zajišťování Open Access hrají také transformační smlouvy sjednávané prostřednictvím CzechELib (viz podrobněji v další části). Agregované náklady AV ČR na účast v konsorciích transformačních smluv dosáhly přibližně 42,5 mil. Kč v roce 2024 a 46,5 mil. Kč v roce 2025. V období 2021–2025 využila pracoviště AV ČR celkem 1 078 publikačních tokenů. Tyto náklady však nelze přímo přiřadit jednotlivým článkům ani pracovištím a současně zahrnují jak náklady na publikování, tak náklady na přístup k elektronickým informačním zdrojům. Obdobné omezení platí také pro informace o nákladech spojených s modely Subscribe to Open a SCOAP³, které kombinují podporu otevřeného publikování s financováním přístupu k odborné literatuře.

Nejčastějším zdrojem informací byly údaje doplněné samotnými pracovišti (5 607 záznamů, tj. 28,4 % všech OA článků), následované daty z databází DOAJ a Unpaywall (1 988 záznamů, 10,1 %) a předchozími šetřeními CzechELib (1 689 záznamů, 8,6 %).

Analýza současně potvrdila významné limity stávající evidence. U 47,1 % Open Access článků nebyl jednoznačně určen (tedy ústavy potvrzen) mechanismus financování otevřeného zpřístupnění a značná část údajů (7058 článků/35,8%) musela být kvalifikovaně odhadnuta, i po tomto doplnění zůstalo 2 244 článků/11,4% neobjasněných.

Graf 4: Druhy OA po konzervativním dopočtu podle ISSN odhad)

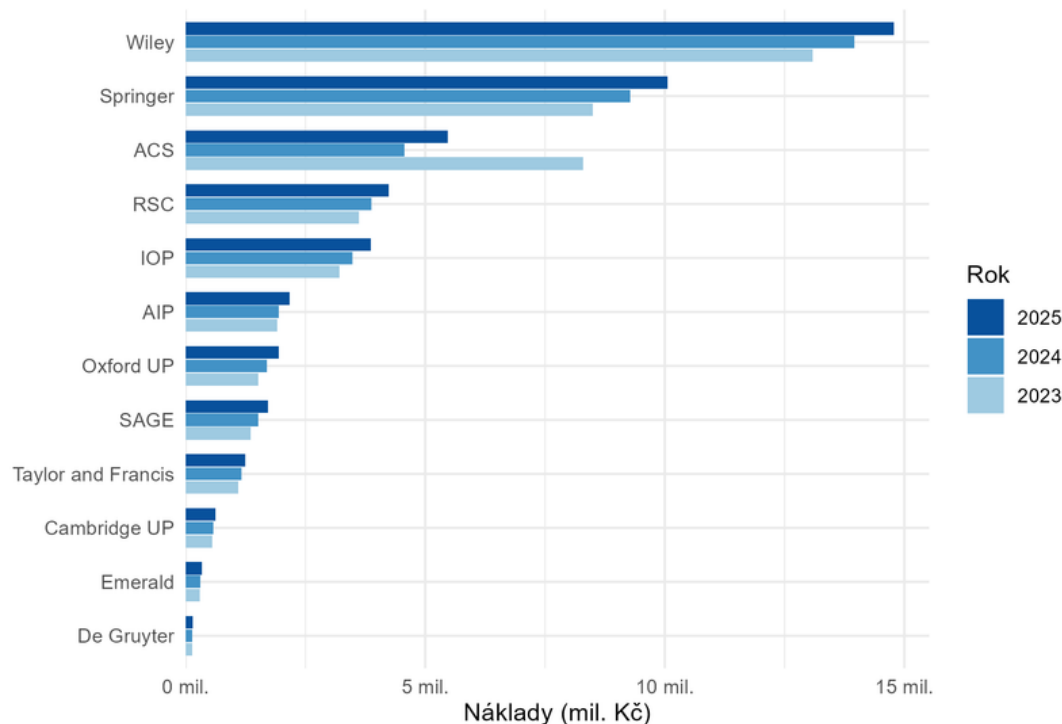
4.2 Náklady na Diamond OA za AV ČR

Samostatným tématem jsou náklady na publikování v diamond OA časopisech, které se nedají přiřadit k jednotlivým článkům. Náklady v tomto případě nese instituce zajišťující vydávání daného časopisu. Článků vydaných v časopisech tohoto typu bylo v celém souboru identifikováno 2 787, to činí téměř 14,1% z celkové produkce OA článků.

Zároveň je třeba zmínit, že některá pracoviště AV ČR, či jimi zřízené entity, figurují zároveň v roli vydavatelů časopisů a nakladatelů knih. Finanční náklady tohoto typu dosud nejsou systematicky vyčísleny a nebyly ani předmětem této analýzy, CzechELib začal nově s jejich zjišťováním v letošním sběru, nicméně dosud nebyla zpracována dostatečně standardizovaná metodika vyčíslení tohoto typu nákladu na OA publikování. V rámci AV ČR je vydáváno přes 70 časopisů, z nichž přes 40 je vydáváno právě formou Diamond OA (7 časopisů je tzv. hybridních, 8 je vydáváno v režimu Gold OA, 16 titulů pak není Open Access) Podrobnější přehled vydávaných odborných časopisů a formě jejich přístupnosti je obsažen v příloze č. 2.

4.3 Agregované náklady za AV ČR na transformační smlouvy (CzechELib)

Sdružení CzechELib poskytlo přehled nákladů na účast v konsorciích k transformačním smlouvám s jednotlivými vydavateli v agregované podobě, tj. za celou AV ČR. Náklady související s transformačními smlouvami nelze spojit s náklady na OA na úrovni jednotlivých článků, dokonce informace o nákladech v příslušných konsorciích nejsou dostupná ani na úrovni jednotlivých pracovišť AV ČR. Nicméně jsou to výdaje, které s OA publikováním velice úzce souvisí a nelze je tak v přehledu nákladů na OA opomenout.

Graf 5: Agregované náklady za AV ČR na transformační smlouvy (CzechELib) v letech 2023 – 2025

Jak je z dat zřejmé, náklady na transformační smlouvy u vydavatelů uvedených v grafu 5 stabilně meziročně rostou. Jedná se o částky převedené pomocí tzv. "bezpečného kurzu" pro daný kalendářní rok, nejedná se o čisté náklady po vyúčtování kurzových rozdílů a DPH. Tyto částky figurují v zálohových fakturách, pro orientační vyčíslení je jejich přesnost dostačující.

Výchylka hodnot u ACS Journals pro rok 2023 je způsobena jednorázovým příspěvkem ÚOCHB pro celé konsorcium ACS (součástí tohoto konsorcia jsou i instituce mimo AV ČR).

V roce 2024 činily náklady na účast v CzechELib (za zapojené ústavy AV ČR) cca 42,5 mil. Kč, v roce 2025 pak tato částka činila cca 46,5 mil. Kč. (Náklady na rok 2023 se pro srovnání nehodí, jsou významně vychýleny z důvodu odlišné platby ACS Journals v tomto roce.)

Za období 2021 – 2025 využila pracoviště AV ČR 1078 tokenů, kterými byla "nahrazena" úhrada nákladů na APC. Z celkového objemu článků šlo o 5,5%.

Je nutné dodat, že v ČR etablovaná podoba transformačních smluv slučuje náklady na předplatné s náklady na APC (tzv. Read and Publish varianta transformačních smluv), tudíž pro komplexní popis problematiky nákladů na OA a jeho reálné proměny by bylo třeba zohlednit i úzce související náklady na dřívější platby čistě za předplatné a na dostupnost elektronických informačních zdrojů. Obdobné parametry pak mají náklady na další modely financování OA – S2O (Subscribe to Open), a na účast v konsorciu SCOAP³, které současně zajišťují jak přístup k informačním zdrojům, tak pokrývají náklady na publikování.

5. Příklady aktuální praxe na vybraných pracovištích AV ČR

Aktuální praxe se různí především podle velikosti pracoviště a historie zapojení do CzechElib a jeho minulých šetření. V pracovištích, kde byl sběr těchto dat realizován poprvé, bylo jejich dohledávání časově mimořádně náročné a v některých případech jej vzhledem k objemu publikační produkce a dostupným personálním kapacitám nebylo možné provést v plném rozsahu. Tam, kde již v minulosti šetření probíhalo, byla návazně nastavena celá řada různých opatření, aby byl sběr v dalších letech jednodušší.

Pro efektivitu budoucího sběru, je vhodné v účetních systémech zavedení analytických útvarů, v rámci kterých se již k faktuře/platbě doplňuje informace o skutečnosti, že jde o APC poplatek, DPH k APC poplatku, dalších platbách spojených s OA vydáním, DPH k dalším platbám, informace o časopisu, vydavateli a v neposlední řadě DOI článku (případně jiné publikace).

5.1 Fyziologický ústav

Sběr dat o nákladech na Open Access publikování

Sběr dat pro vyčíslení nákladů na Open Access publikování (APC – Article Processing Charges) byl na Fyziologickém ústavu AV ČR poprvé realizován v roce 2019 na základě požadavku Rady pro výzkum, vývoj a inovace. Koordinací sběru byla pověřena Národní technická knihovna prostřednictvím Národního centra pro elektronické informační zdroje CzechElib.

Na FGU bylo zajištěním této agendy pověřeno Středisko vědeckých informací (SVI), které sběr a evidenci dat koordinuje dodnes ve spolupráci s oddělením Hospodářské správy (HS).

Postup sběru dat v letech 2019–2024

Proces sběru dat probíhal v několika krocích:

1. Export publikačních záznamů z databáze ASEP za příslušné období.
2. Úprava exportovaného souboru pro potřeby sběru dat.
3. Předání souboru oddělení Hospodářské správy, které dohledávalo finanční údaje v účetním systému.
4. Finalizace dat pracovníky SVI, včetně doplnění dalších požadovaných údajů (např. informace, zda byl časopis hybridní).

Tento postup vyžadoval koordinaci mezi několika útvary a manuální zpracování dat.

Postup sběru dat od roku 2025

Pro sběr dat za rok 2025 byla využita specializovaná Aplikace pro sběr a správu dat vyvinutá přímo pro tento účel. Významnou výhodou aplikace je předvyplnění části údajů, čímž odpadá nutnost exportovat a upravovat datové soubory z databáze ASEP. Přístup do aplikace mají pověřené osoby ze SVI i HS. Obě pracoviště tak mohou údaje doplňovat nezávisle, ale současně koordinovaně. Identifikace článků v účetním systému probíhá podle názvu článku, který je zpravidla uveden také na příslušné faktuře.

V případech nesouladu (např. existuje faktura, ale článek dosud není evidován v aplikaci) probíhá individuální dohledání. Nejčastěji se jedná o platby realizované na konci kalendářního roku, zatímco vydavatelské údaje článku jsou až v roce následujícím.

Institucionální podpora OA

Od roku 2022 má FGU zaveden Program institucionální podpory publikační činnosti OA, který stanovuje podmínky pro poskytování příspěvku na úhradu APC ve výši 25 % publikačních nákladů.

Podpora je poskytována za splnění následujících podmínek:

- korespondenční autor je zaměstnancem FGU,
- jedná se o původní vědeckou práci (nikoli review, editorial nebo jiný typ publikace),
- článek je publikován v plně OA časopise, který v době podání žádosti spadá do prvního kvartilu (Q1) podle ukazatele AIS.

Směrnice obsahuje podrobný postup pro žadatele. Administraci příspěvků zajišťuje oddělení Hospodářské správy, zatímco SVI ověřuje bibliometrické parametry časopisů.

Transformační smlouvy

Pravidla pro využívání publikačních tokenů vyplývajících z transformačních smluv nejsou upravena samostatnou směrnicí ani jiným interním předpisem.

Informace o uzavřených transformačních smlouvách, dostupných tokenech a postupu jejich využití jsou zveřejněny na intranetu ústavu a průběžně aktualizovány.

Přínosy zavedeného systému

Mezi hlavní přínosy patří:

- dlouhodobě nastavená spolupráce mezi SVI a HS,
- centralizovaná evidence publikačních výstupů a finančních údajů,
- transparentní proces vykazování nákladů na OA publikování,
- možnost průběžného monitoringu APC nákladů,
- snížení administrativní zátěže díky zavedení specializované Aplikace pro sběr dat.

Výhled do budoucna

Vzhledem k rostoucím požadavkům na monitoring nákladů spojených s Open Access publikováním by bylo vhodné rozšířit databázi ASEP o možnost průběžné evidence údajů souvisejících s APC. Takové řešení by dále zefektivnilo sběr dat, omezilo potřebu dodatečného dohledávání informací a poskytlo přesnější podklady pro institucionální i národní analýzy.

Za klíčový prvek dobré praxe na FGU lze považovat dlouhodobou spolupráci SVI a oddělení Hospodářské správy, která umožňuje propojit bibliografická a finanční data a vytvářet spolehlivé podklady pro monitoring nákladů na OA publikování.

5.2 Ústav organické chemie a biochemie

První opatření spojená se sběrem dat o poplatcích za otevřený přístup (APC) byla v ÚOCHB realizována již v roce 2019 na základě výzvy Rady pro výzkum, vývoj a inovace. Sběrem dat bylo pověřeno oddělení knihovny, a to z důvodu správy institucionální databáze ASEP, dlouhodobého přehledu o předplatném a vývoji cen elektronických informačních zdrojů a také kvůli úzké spolupráci s Národním centrem CzechELib.

Vývoj metodiky a optimalizace workflow

Pro efektivní dohledávání informací bylo nezbytné zajistit pověřeným pracovníkům přístup do ekonomického systému instituce a nastavit jasné postupy zpracování těchto specifických poplatků. Vývoj evidence prošel několika fázemi:

- **První fáze (zápis do poznámky):** Původní předpoklad, že pro potřeby evidence postačí doplňování jednoduché textové poznámky k jednotlivým fakturám (podle které lze v ekonomickém systému vyhledávat), se ukázal jako neefektivní. Zpětné dohledávání dat bylo navzdory tomuto opatření nepřiměřeně časově náročné.
- **Druhá fáze (centralizace a provázání oddělení):** S nástupem transformačních smluv a Směrnice (S2023-04), podporující OA publikování, byla knihovna pověřena zároveň i kontrolou podmínek pro udílení institucionální podpory. Vznikla evidence, která umožňuje zpracování poplatků na základě objednávky v ekonomickém systému ÚOCHB. Zásadní význam pro fungování této evidence měla úzká spolupráce mezi knihovnou, účtárnou a oddělením nákupu.

Současné nastavení workflow

1. **Založení objednávky:** Proces začíná založením objednávky v ekonomickém systému, kterou vytvoří buď sám autor článku, nebo pracovník knihovny (pokud poplatek splňuje podmínky pro proplacení z ústavních prostředků). Faktura se přikládá k objednávce nebo postupuje přes podatelnu do účtárny.
2. **Směrování a kontrola:** Tento typ objednávek je v ekonomickém systému automaticky směrován do modulu Knihovna k první evidenční kontrole.
3. **Křížová kontrola napříč odděleními:** Aby se zamezilo situacím, kdy je kvůli chybnému založení objednávky faktura zlikvidována bez vědomí knihovny, byly zavedeny doplňující kontrolní body. Oddělení nákupu a účtárna mají k dispozici průběžně aktualizovaný seznam možných dodavatelů (vydavatelů a agentur) a různých variant názvů poplatků. Díky tomu dokážou APC fakturu identifikovat a případnou chybu v objednávce včas opravit.

Institucionální podpora a Open Access směrnice

V roce 2023 přijal ÚOCHB interní směrnici (S2023-04), která systematicky podporuje politiku Open Access. Směrnice jasně definuje podmínky čerpání publikačních tokenů v rámci transformačních smluv. V případech, kdy je množství tokenů u vybraného vydavatele omezeno, ústav autorům garantuje proplacení APC z institucionálních prostředků i po jejich vyčerpání.

Zaměstnanci mohou také požádat o proplacení APC, u článků které publikují mimo transformační smlouvy, z ústavních zdrojů, pokud publikace splňuje následující kritéria:

- Hlavním korespondenčním autorem publikace je zaměstnanec ÚOCHB a jeho podíl na obsahu vznikl v rámci pracovněprávního vztahu k ústavu.
- V publikaci je u tohoto autora uvedena afiliace k ÚOCHB na prvním místě a jeho kontaktní údaje obsahují jeho pracovní (ústavní) e-mailovou adresu.
- Faktura za APC je vystavena přímo na ÚOCHB.
- Impakt faktor (IF) daného časopisu je v době podání žádosti vyšší než 10.
- APC poplatek nelze uhradit z prostředků příslušného grantu či projektu.

Směrnice zároveň obsahuje přesné instrukce pro vědce (jak postupovat, kam směřovat žádost či doklady o platbě kartou a koho kontaktovat). V souladu s tím byly na intranet doplněny informace, kde autoři naleznou přehled platných transformačních smluv, aktuální stav čerpání tokenů, pokyny vydavatelů a seznamy hybridních časopisů.

Hodnocení současného stavu a limity

Současný stav evidence APC je z hlediska provozu uspokojivý, a to především díky ochotě a vstřícné spolupráci kolegů z dotčených oddělení. Po třech letech ladění procesů se podařilo dosáhnout stavu, kdy jsme za uplynulý rok nezaznamenali žádnou uniklou fakturu v evidovaných datech.

Přetrvávající výzvy a limity

Roční párování dat: Data o APC poplatcích a o publikovaných článcích jsou stále udržována ve dvou oddělených systémech (ekonomický systém vs. registr publikací ASEP). Při ročním vykazování je nutné provádět manuální křížové párování. Jako rychlejší a přesnější se ukazuje registr ASEP (zde bývá výsledkem rešerše několik set záznamů, kde by byla možná faktura za APC), podle kterého se následně dohledávají faktury v ekonomickém systému. V případě, že u článku byl jediný korespondenční autor z našeho ústavu a fakturu nedohledáme, obracíme se s dotazem přímo na autora.

Potenciál pro zlepšení: Velice praktické by podle mého názoru bylo v ekonomickém systému ÚOCHB zavedení vyskakovacích (pop-up) oken, která by zaměstnance při zadávání objednávky automaticky informovala o typech, obsahu a možnostech specifických druhů objednávek.

5.3 Další podněty vyplývající z komunikace s jednotlivými pracovišti

Níže jsou shrnuty vybrané okruhy připomínek, které se v průběhu šetření opakovaně objevovaly nebo byly předmětem podrobnější diskuse s jednotlivými pracovišti AV ČR. Podněty vycházejí zejména z komunikace se zástupci Ústavu jaderné fyziky, Ústavu přístrojové techniky, Matematického ústavu, Filosofického ústavu, a Knihovny AV ČR. Řada obdobných připomínek však zaznívala také na dalších pracovištích, nebyla však systematicky evidována. Uvedené poznatky proto nepředstavují úplný přehled všech podnětů získaných během projektu, ale shrnutí nejčastěji diskutovaných témat relevantních pro budoucí rozvoj evidence a monitoringu Open Access.

Nedostatečná identifikace publikačních nákladů v účetních systémech

Opakovaně se ukázalo, že účetní systémy zpravidla neumožňují jednoznačně rozlišit publikační poplatky od jiných typů plateb souvisejících s publikační činností. Problematické je rovněž propojení účetních dokladů s konkrétními články, DOI nebo časopisy. Pracoviště proto doporučují zvážit zavedení samostatných analytických účtů či jiných evidenčních mechanismů pro Open Access náklady a současně vytvořit metodická doporučení pro evidenci údajů potřebných pro jejich budoucí vyhodnocování.

Obtížná identifikace skutečného způsobu financování Open Access

V řadě případů nebylo možné jednoznačně určit, zda byly náklady hrazeny přímo pracovištěm, jinou spolupracující institucí, nebo zda bylo využito některého z mechanismů slev, kreditů či vydavatelských programů. Tyto informace často nejsou dostupné v institucionálních systémech a jejich dohledání závisí na komunikaci s autory. Do budoucna by proto bylo vhodné systematicky evidovat zdroj financování a způsob úhrady Open Access již v okamžiku publikování.

Potřeba rozšířit sledování nákladů i na další typy Open Access výstupů

Několik pracovišť upozornilo, že významné náklady na Open Access vznikají také mimo oblast odborných článků. Jedná se zejména o odborné knihy, kapitoly v knihách, konferenční příspěvky a sborníky, ale také o náklady spojené s vydáváním Diamond Open Access časopisů, provozem repozitářů či další infrastruktury podporující otevřenou vědu. Současná analýza se zaměřovala především na odborné články, a nezachycuje proto celkový rozsah prostředků vynakládaných na Open Access.

Využití externích zdrojů dat pro evidenci nákladů

Zazněly také podněty k využití dalších veřejně dostupných zdrojů informací, zejména registru smluv, který by mohl pomoci při identifikaci a ověřování části vyšších publikačních poplatků. Propojení údajů o Open Access s externími zdroji dat by mohlo do budoucna přispět ke zvýšení kvality evidence a snížení administrativní náročnosti sběru dat.

6. Metodika budoucího sběru dat o nákladech na Open Access

Zkušenosti získané během realizace projektu ukázaly, že dlouhodobě udržitelný sběr dat o nákladech na Open Access nelze efektivně zajistit prostřednictvím jednorázových šetření založených na zpětném dohledávání údajů v účetních systémech. Pro většinu pracovišť představovalo dohledávání nákladů významnou administrativní zátěž, přičemž v mnoha případech nebylo možné jednoznačně propojit účetní doklady s konkrétními publikačními výstupy. Z tohoto důvodu je žádoucí zavést systematičtější způsob evidence údajů o Open Access již v okamžiku platby, přímo v účetních systémech, tak aby tyto informace bylo možné následně hromadně propojit s evidencí publikačních výsledků.

V souladu s dobrou praxí (např. projekt OpenAPC, kterého se účastní již celá řada českých univerzit) je vhodné data o nákladech na OA zveřejňovat v otevřeném formátu a přispívat tak k mezinárodním snahám zajistit data o této problematice.

Zároveň s rozvojem problematiky otevřeného publikování a zpřesňováním požadavků poskytovatelů financování výzkumu se ukazuje, že řada článků evidovaných v minulosti jako Open Access by dnes již nemohla být za Open Access publikace považována. Jedná se zejména o případy zpřístupnění plného textu vydavatelem bez jasně definované otevřené licence, označované jako *Free OA*, *Bronze OA* nebo *Silver OA*. Absence veřejné licence umožňující opětovné využití obsahu a současně nedostupnost plného textu v institucionálním či jiném důvěryhodném repozitáři znamenají, že dlouhodobá dostupnost těchto publikací je plně závislá na rozhodnutí vydavatele. Takový způsob zpřístupnění proto v současnosti zpravidla nesplňuje požadavky poskytovatelů financování ani principy otevřené vědy definované v mezinárodních doporučeních a politikách Open Access.

Doporučenými opatřeními je rozšíření systému ASEP o nové údaje související s Open Access publikováním, důsledné-povinné ukládání plných textů a relevantních příloh, rozlišování možných verzí textu, zavedení sledování Open Access parametrů u všech druhů publikačních výstupů (nad rámec požadavků IS VaVal), systematičtější práce s licencemi a používanou terminologií. Budoucí sběr dat o nákladech na OA pak prezentujeme ve dvou možných variantách.

6.1 Obecná doporučení pro úpravy systému ASEP

Evidence Open Access

Základním doporučením je zavedení samostatné evidence přístupnosti Open Access/Paywalled přímo v systému ASEP. Současný způsob evidence neumožňuje dostatečně zachytit rozdíly mezi jednotlivými modely otevřeného publikování ani způsoby financování Open Access. Aktuální kategorie definovaná systémem IS VAVAI “způsob publikování” nemůže postihnout green OA formu zpřístupnění, případně překlopení článku do OA po uplynutí embarga.

Současně se doporučuje upustit od dodatečných změn označení způsobu publikování po zpřístupnění článku. Například článek publikovaný v předplatném časopise zůstává součástí předplatného publikačního modelu, i když je jeho autorská verze následně zpřístupněna prostřednictvím institucionálního nebo oborového repozitáře, případně po uplynutí embarga. Měla by se proto aktualizovat pouze informace o dostupnosti plného textu, nikoli klasifikace způsobu publikování.

Fulltexty a přílohy

Od ledna 2027 má vstoupit v platnost zákonná povinnost ukládání plných textů výsledků financovaných z veřejných prostředků (viz také § 82 odst. 2 zákona č. 328/2025 Sb., o výzkumu, vývoji, inovacích a transferu znalostí). V této souvislosti se doporučuje, aby byly v ASEP povinně ukládány plné texty všech publikačních výstupů. Jedná se pouze o povinnost uložení, zveřejnění bude za současné legislativy možné jen v rozsahu definovaném licenčními podmínkami vydavatelů.

Tam, kde je to možné, by ale měly být plné texty zpřístupněny v režimu Open Access, případně automaticky zveřejňovány po uplynutí stanoveného embarga. Aktuálně je jen u třetiny článků z daného období v ASEP přiložen plný text a jen část z těchto uložených plných textů je dostupná formou OA.

Vedle samotných plných textů článků se doporučuje ukládat také doprovodné materiály (supplementary materials), které mají v některých oborech srovnatelný význam jako samotný článek.

Pro tento účel by bylo vhodné rozšířit záznamy publikačních výsledků v systému ASEP o nové typy příloh:

- Author Accepted Manuscript (AAM),
- Version of Record (VoR),
- Supplementary Materials,
- smlouva nebo licenční dokumentace.

Licence a terminologie

Současný způsob evidence licencí není u publikačních výsledků dostatečně standardizovaný. Informace o licenci bývají zapisovány pouze do textových poznámek.

Doporučuje se proto zavést samostatné pole pro evidenci licence s řízeným výběrem standardních veřejných licencí Creative Commons (CC BY, CC BY-SA, CC BY-NC apod.) u všech publikačních výsledků.

Současné je vhodné sjednotit terminologii používanou při evidenci s terminologií běžně používanou vydavateli, poskytovateli financování a mezinárodními databázemi. Například termín „**Autorský postprint**“ by bylo vhodné namapovat na aktuálně běžněji používaný termín Author Accepted Manuscript (AAM) a termín „**Vydavatelský postprint**“ jednoznačně propojit s již užívaným Version of Record (VoR).

Viditelnost a indexace Open Access výstupů

Pro zvýšení využitelnosti uložených plných textů je vhodné zajistit jejich lepší indexaci v mezinárodních službách podporujících Open Access.

Doporučuje se:

- registrace ASEP v systémech typu Unpaywall, CORE Discovery, OA Button nebo EndNote Click,
- zajištění indexace plných textů v Google Scholar,
- podpora indexace v dalších relevantních vyhledávacích službách.

Zvláštní důraz by měl být kladen na indexaci uložených AAM a Version of Record souborů.

Open Access u dalších typů výsledků

Jedním z nejvýznamnějších zjištění projektu je skutečnost, že systematická evidence Open Access je v současnosti zaměřena téměř výhradně na odborné články.

V řadě oborů, zejména v humanitních a společenských vědách, však představují klíčové publikační výstupy také:

- odborné knihy,
- kapitoly v knihách,
- sborníky,
- metodiky,
- další druhy výsledků.

Tyto výstupy nebyly do současné analýzy zahrnuty především z důvodu nedostatečné dostupnosti a kvality dat. Přestože je v ASEP evidováno několik tisíc záznamů tohoto typu, údaje o Open Access dostupnosti jsou vyplňovány pouze výjimečně, což neumožňuje jejich smysluplnou analýzu.

Do budoucna je proto vhodné rozšířit evidenci přístupnosti (Open Access/Paywalled) na všechny relevantní druhy publikačních výstupů.

6.2 Varianty budoucího sběru dat

Varianta 1 – Rozšíření systému ASEP

První variantou je doplnění evidence nákladů a typu Open Access přímo do systému ASEP. Zpětné doplnění údajů již získaných v rámci realizovaného šetření a související rozšíření možnosti exportu těchto údajů, např. pro snadnější reportování poptávaných dat sdružení CzechELib.

Hlavní výhody:

- využití již zavedeného systému,
- jednotné uživatelské prostředí,
- minimální potřeba duplicitního vykazování,
- přímá vazba na publikační záznam,
- připravenost na potenciální budoucí národní řešení na úrovni IS VaVal.

Pro potřeby budoucích analýz by bylo vhodné zavést možnost evidence základních informací o financování Open Access přímo u publikačního záznamu.

Nově by bylo vhodné evidovat zejména:

- Gold Open Access,
 - APC poplatek,
 - částka, měna, DPH
 - Využit token – publikace financované prostřednictvím transformační smlouvy pracoviště,
 - OA publikace s odpuštěným publikačním poplatkem (slevy, kredity apod.),
 - náklady hrazené jinou institucí.
- Hybrid Open Access,
 - APC poplatek,
 - částka, měna, DPH
 - Využit token – publikace financované prostřednictvím transformační smlouvy pracoviště,
 - OA publikace s odpuštěným publikačním poplatkem (slevy, kredity apod.),
 - náklady hrazené jinou institucí.
- Diamond Open Access,
- Green Open Access,
- Subscribe to Open,
- SCOAP³

Varianta 2 – Rozvoj samostatné aplikace propojené s ASEP (doporučené řešení)

Druhou variantou je nejen nezbytné rozšíření systému ASEP, ale spolu s tím i další rozvoj aplikace vytvořené v rámci projektu, která již představuje funkční základ institucionální infrastruktury pro evidenci nákladů na Open Access a během realizace projektu byla úspěšně využita (a otestována její reálná funkčnost) pro sběr a analýzu dat ze všech zapojených pracovišť Akademie věd ČR.

Klíčovým prvkem by bylo automatické propojení této aplikace s ASEP prostřednictvím API, které by umožňovalo obousměrný přenos dat bez nutnosti exportů a importů a také bez nutnosti větších úprav evidenčního systému. Bibliografické údaje by zůstaly spravovány v ASEP, zatímco aplikace by zajišťovala specializovanou evidenci nákladů na otevřené publikování a další související agendy.

Výhodou tohoto řešení je skutečnost, že základní infrastruktura již byla v rámci projektu vyvinuta a ověřena v praxi. Další rozvoj proto může navazovat na existující řešení, které lze průběžně rozšiřovat podle měnících se požadavků poskytovatelů podpory, Akademie věd ČR nebo národních i evropských iniciativ v oblasti Open Science, aniž by bylo nutné provádět významné úpravy evidenčního systému ASEP.

Tato varianta zároveň snižuje náklady na budoucí rozvoj, protože využívá již vytvořenou infrastrukturu a umožňuje postupné doplňování nových modulů (např. evidence nákladů na OA monografie, správu publikačních voucherů, automatické načítání údajů od vydavatelů nebo integraci s dalšími informačními systémy).

Shrnutí hlavních výhod:

- využití již existující a otestované aplikace bez nutnosti vývoje nového systému,
- propojení s ASEP prostřednictvím API při zachování jednoznačné vazby na publikační záznamy,
- možnost rychlého doplňování nových funkcionalit bez zásahů do systému ASEP,
- možnost hromadných importů dat z účetních systémů jednotlivých pracovišť do aplikace,
- možnost automatického načítání údajů o využitých tokenech a transformačních smlouvách z dat poskytovaných CzechELib,
- automatické předvyplňování údajů z externích zdrojů (DOAJ, Unpaywall a další),
- pokročilé validační mechanismy, správa uživatelských oprávnění a průběžná kontrola kvality dat,
- široké možnosti exportů dat pro potřeby jednotlivých pracovišť, vedení Akademie věd ČR i národních poskytovatelů dat,
- flexibilita při budoucím rozšiřování funkcionalit a modulární architektura umožňující reagovat na nové požadavky.

7. Závěr

Otevřené publikování se stalo běžnou součástí publikační činnosti pracovišť AV ČR. Díky tomuto projektu se poprvé podařilo systematicky zmapovat náklady na otevřené publikování napříč pracovišti AV ČR a vytvořit metodický i technologický základ pro jejich budoucí pravidelný monitoring. Analýza ukázala, že podíl odborných článků publikovaných v režimu Open Access (typ A) vzrostl mezi lety 2021 a 2025 z 52,6 % na 73,0 % všech článků evidovaných v systému ASEP.

Nejčastějšími identifikovanými modely financování Open Access jsou Diamond Open Access (14 % OA článků), přímé APC platby (12 %), transformační smlouvy (5,5 %), SCOAP³ (3,6 %) a Subscribe to Open (1,4 %). Přibližně u poloviny článků však druh financování nebyl při sběru dat vyplněn. Kvalifikovaný dopočet podle ISSN ukázal, že významnou část těchto publikací tvoří články financované jinou institucí (47,6%), zatímco podíl skutečně neurčených případů klesá přibližně na 11 %.

Za období 2021–2025 byly přímo identifikovány APC platby v celkové výši přibližně 126,7 mil. Kč (bez DPH), vztahující se ke zhruba 2 350 článkům. Průměrná výše APC vzrostla z přibližně 44 tis. Kč v roce 2021 na 67,5 tis. Kč v roce 2025. Tyto částky však představují pouze dolní odhad skutečných nákladů na Open Access, protože nezahrnují náklady spojené s transformačními smlouvami ani dalšími modely financování.

Významnou součástí systému otevřeného publikování představují transformační smlouvy sjednávané prostřednictvím CzechELib. Agregované náklady AV ČR na účast v těchto konsorciích vzrostly z přibližně 42,5 mil. Kč v roce 2024 na 46,5 mil. Kč v roce 2025 a v období 2021–2025 bylo využito více než tisíc publikačních tokenů. Analýza současně potvrdila, že náklady na transformační smlouvy, stejně jako na modely Subscribe to Open nebo SCOAP³, nelze jednoduše oddělit od nákladů na přístup k informačním zdrojům. Celkové náklady na Open Access je proto nutné interpretovat v širším kontextu financování vědeckého publikování.

[...] podíl odborných článků publikovaných v režimu Open Access (typ A) vzrostl mezi lety 2021 a 2025 z 52,6 % na 73,0 % všech článků evidovaných v systému ASEP.

Za období 2021–2025 byly přímo identifikovány APC platby v celkové výši přibližně 126,7 mil. Kč (bez DPH), vztahující se ke zhruba 2 350 článkům. Průměrná výše APC vzrostla z přibližně 44 tis. Kč v roce 2021 na 67,5 tis. Kč v roce 2025.

Významným zjištěním je také rozsah Diamond Open Access, který je potvrzen přibližně u 14 % otevřeně dostupných článků AV ČR. Přestože tento model nevyžaduje publikační poplatky od autorů ani čtenářů, neznamená publikování bez nákladů. V rámci této analýzy nebylo možné systematicky vyčíslit náklady na provoz časopisů vydávaných pracovišti AV ČR nebo jejich součástmi, protože dosud neexistuje jednotná metodika jejich evidence. Pozitivním krokem je skutečnost, že CzechELib začíná od roku 2026 sbírat údaje o Diamond Open Access, metodika tohoto sběru však zatím není definitivně ustálena. Analýza proto přináší především přehled Diamond Open Access časopisů a jejich zastoupení, nikoli jejich skutečných nákladů.

Studie se zaměřila především na odborné články evidované v systému ASEP. Do budoucna bude vhodné rozšířit monitoring také na další typy otevřených výstupů, zejména odborné knihy, kapitoly v knihách, konferenční příspěvky, preprinty, výzkumná data, software a další tzv. long-tail výstupy, jejichž financování ani evidence dosud nejsou systematicky sledovány.

Získaná zjištění vedou ke dvěma hlavním doporučením:

Prvním je **vytvoření dlouhodobě udržitelného systému evidence a monitoringu nákladů na Open Access**, a to buď rozšířením systému ASEP o nové funkcionality, nebo dalším rozvojem aplikace vytvořené v rámci projektu a jejím propojením se systémem ASEP a externími datovými zdroji.

Druhým je **podpora legislativního zakotvení práva na druhotné zveřejnění**, které umožní zpřístupňovat výsledky veřejně financovaného výzkumu prostřednictvím repozitářů bez dodatečných publikačních nákladů. Kombinace kvalitní evidence, podpory udržitelných modelů otevřeného publikování a systémových legislativních opatření může přispět k dlouhodobě udržitelnému a ekonomicky efektivnímu rozvoji Open Access v Akademii věd ČR i v České republice.

AUTOŘI ANALÝZY

Michal Trčka

Heyrovského ústav AV ČR, projekt AMULET; etika vědy a technologií, otevřená věda, participativní governance, sociální dopady technologií, value sensitive design.

michal.trcka@heu.cas.cz

Jindřich Fejfar

Knihovna AV ČR oddělení Open Science; otevřená věda, evidence based policy, analýzy veřejných politik, tvorba strategií a komunitní plánování, společenskovední výzkum.

fejfar@knvav.cz

Vratislav Žabka

Ústav nových technologií a aplikované informatiky TUL; modelování transportně-reakčních procesů, analýza dat, vývoj softwaru, expertní systémy, programování.

vratislav.zabka@tul.cz

Seznam příloh:

Příloha 1: Přehledový report nákladů na Open Access v AV ČR (2021–2025)

Příloha 2: Seznam Open Access časopisů vydávaných ústavu AV ČR